

Значення благодатної допомоги Божої в таємниці спасіння

протоієрей Станіслав Беспалов

У даній статті досліджується роль та виключне значення допомоги (співдії) благодаті Божої в справі особистого спасіння.

Ключові слова: Спаситель, спасіння, сотеріологія, благодать, апостол, людина.

Актуальність даного дослідження полягає у важливості для життя православного християнина правильного розуміння і сприйняття співдії, допомоги Божої через благодать для справи нашого спасіння. Саме існування людини є благодаттю, бо відповідає волі Творця і дарується або, інакше, присвоюється, людині – творінню Божому. Перш за все, благодаттю є пришествя у світ, втілення, життя, вчення, смерть і Воскресіння, тобто весь подвиг земного життя Господа і Спасителя Ісуса Христа. Можна відзначити одну загальну ідею, притаманну майже всім мислителям у сфері об'єктивної сотеріології, – це переконання в тому, що сутність об'єктивного спасіння, здійсненого Христом, є таємницею Промислу Божого. Слово Боже наголошує на неприпустимості і неможливості будь-яким способом заслужити або тим більше купити благодать Божу. Благодать не є чимось, без чого можна обійтися; Вона необхідна для спасіння. Вчення про необхідність благодатної допомоги Божої в справі особистого спасіння має пряме й міцне обґрунтування у Св. Писанні та творах святих Отців.

З православної точки зору, сутність, зміст і остання мета спасіння людини полягає в позбавленні її від гріха і в даруванні їй вічної святості життя в спілкуванні з Богом. Для спасіння треба вже в цьому житті досягати стану святості, що реалізується і проявляється не тільки в утриманні від гріха, а й в активному добродіянні. Звідси

одна з основних тез християнського морального богослів'я: спасіння людини тільки власними силами неможливе; воно можливе лише за умови Божественного впливу, на званого благодаттю¹.

Благодать є за змістом слова «*благий дар*», тобто щось хороше, добре, приємне, що дарується однією особою іншій. У богословській мові термін «*благодать*» застосовується тільки до Одної Особи, що дарує її – Бога, хто б не був об'єктом благодаті – людина, ангел чи нежива природа².

Узята в широкому сенсі, благодать включає в себе все, що є для людини благом, а із Слова Божого нам відомо, що, з одного боку, усе створене «*дуже добре*» (Бут. 1: 31), а з іншого, підпорядковане людині і призначене для служіння їй (Бут. 1: 28-29) і, отже, цілком відповідає поняттю «*благодать*». Більше того, у цьому широкому сенсі саме існування людини є благодаттю, бо відповідає волі Творця і дарується або, інакше, присвоюється людині – творінню Божому.

У більш вузькому сенсі під благодаттю розуміється все, що здійснюється Богом для спасіння створеної Ним, але тої, що згрішила – людини. Перш за все, благодаттю є пришествя у світ, втілення, життя, вчення, смерть і Воскресіння, тобто весь подвиг земного життя Господа і Спасителя Ісуса Христа. Ця «*... благодать Божа з'явилася, спасенна для всіх людей*» (Тит. 2: 11), являє собою основу спасіння (1 Кор. 3: 11) і є необхідною для нього умовою. Вивчення проблеми, яким саме чином втілення і життєвий подвиг Ісуса Христа подають спасительну дію на все людство взагалі і на людську особистість зокрема, становить предмет об'єктивної сотеріології, і з перших же днів християнства приваблює думку численних богословів. Особливо великий внесок в об'єктивну сотеріологію внесли св. Іринеї Ліонський, св. Афанасій Олександрійський, св. Іоан Златоустий, блж. Августин, св. Іоан Дамаскін, Ансельм Кентерберійський, Петро Ломбардський, Фома Аквінський і багато інших. У православному богослів'ї інтерес до об'єктивної сотеріології особливо пожвавився в кінці XIX і на початку XX століття³. Так звана юридична теорія спасіння, детально

¹ Боголюбов Н. Православное учение о спасении. – М.: Паломник. 2016. – С. 38.

² Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – С. 42.

³ Сергей (Страгородский), патр. Православное учение о спасении. – М.: Издательский Совет РПЦ, 2012. – С. 47.

розроблена Ансельмом, а потім Фомою, яка лежить також в основі протестантської сотеріології Лютера і Кальвіна, викликала жваві заперечення з боку багатьох видатних православних богословів, які намагалися протиставити їх у «моральну теорію». Вони часто розходилися між собою не тільки в детальній розробці об'єктивної сотеріологічної проблеми, але й кардинальних питань, зокрема, у спробах досягти поєднання морального розуміння об'єктивного спасіння, що базується на творах святих Отців нерозділеної Церкви, з юридичним підходом, глибоко ввівши в православне мислення і практику протягом багатьох століть.

Можна однак відзначити одну загальну ідею, притаманну майже всім мислителям у сфері об'єктивної сотеріології, – це переконання в тому, що сутність об'єктивного спасіння, здійсненого Христом, є таємницею Промислу Божого, доступною людському мисленню (як, втім, і інші, наприклад, тринітарні і христологічні догмати) тільки в деякій мірі, обмеженої межами людського сприйняття, з одного боку, і практичною сотеріологічною необхідністю їх засвоєння, з другого. Ап. Павло писав: «І безперечно – велика благочестя тайна: Бог явився в плоті, виправдав Себе в Духові, показав Себе ангелам, проповіданий у народах, прийнятий вірою у світі, вознісся вславі» (1 Тим. 3: 16).

У ще більш вузькому розумінні слова благодаттю називають індивідуальний вплив Божий, який чиниться на людину для її спасіння. Вивчення благодаті, яка розуміється в цьому сенсі, безпосередньо відноситься до суб'єктивної сотеріології⁴.

Першою і основною властивістю благодаті, загальною для всіх її видів, є єдиність її походження. Благодать має своїм Джерелом Волю Божу, спрямовану на добро творінню, зокрема, для спасіння людини. Спаситель наш – Бог «хоче, щоб усі люди спаслися» (1 Тим. 2: 4). Ніяких інших джерел благодаті немає і не може бути. Шукання благодаті в будь-яких її видах і проявах поза Істинним Єдиним Богом є ідолопоклонством, у яке люди впадали і впадають як в прямій, грубій формі (язичництво), так і в замаскованій, коли ставлять людей, ідеї, власні бажання, що стоять вище від Бога або замість Бога. Це було добре відомо вже старозавітним пророкам: «Бо ті боги народів ніщо – ідоли,

⁴ Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – С. 55-56.

а Господь небеса сотворив» (Пс. 95: 5); «Не надійтеся на князів, на синів людських, у них нема спасіння» (Пс. 145: 3).

З приходом Христа Спасителя людям було відкрито, що свідоме і навіть несвідоме отримання благодаті відбувається тільки через Нього⁵: *«Бо немає іншого імені під небом, даного людям, яким належало б спастися нам» (Діян. 4: 12), – проголошував ап. Петро перед зборами первосвящеників, старійшин та книжників юдейських (Діян. 4: 5-6) на самому початку апостольського періоду існування Церкви. «Бо єдиний Бог, єдиний і Посередник між Богом і людьми, чоловік Христос Ісус, Який віддав Себе для відкуплення всіх. Таке було у свій час свідчення» (1 Тим. 2: 5-6), – писав ап. Павло з темниці своєму учневі, коли апостольський період уже наближався до кінця. Апостоли стверджували цю істину, ґрунтуючись на свідочстві Самого Спасителя: «Ніхто не приходить до Отця, як тільки через Мене» (Ін. 14: 6). Саме благодать у найширшому розумінні мав на увазі ап. Павло, коли в Афіньському ареопазі говорив: «Бо ми Ним живемо, і рухаємось, і існуємо» (Діян. 17: 28). Саме творіння світу чинили Слово Боже, Логос, що згодом втілювалося і людиною стало (Євр.1: 2; Пс. 32: 6).*

Єдино божественне походження благодаті у всіх її модусах не виключає можливості їх тринітарного розмежування. Так, благодать творіння зводиться до іпостасі Отця, благодать об'єктивного спасіння – до іпостасі Сина, а благодать суб'єктивного спасіння – до іпостасі Святого Духа. Таке розмежування, яке часто в прямих і непрямих висловах зустрічається в святоотцівській літературі, є не богословським домислом, а узагальненням усього обсягу Писання і в найкращій, найбільш короткій формі відображене в Нікео-Царгородському Символі віри. Тут – творіння світу Отцем, сходження Сина з небес, Його втілення і розп'яття з подальшим Воскресінням і Вознесінням і, нарешті, животворча дія Духа, який не тільки говорив через пророків у минулому, але й продовжує виливати Свої спасительні Дари в Церкві, зокрема, через її Таїнства⁶.

Однак відповідно до основ християнської тріадології іпостасна модалізація благодаті не повинна сприйматися механічно і затемню-

⁵ Филарет (Дроздов), митр. Пространный Христианский Катехизис православной католической восточной Церкви. – М.: Благо, 2013. – С. 87.

⁶ Софроний (Сахаров), архим. Видеть Бога как Он есть. – М.: Путем зерна, 2000. – С. 139.

вати участь усіх осіб Св. Трійці в будь-якому прояві Бога до зовнішнього стосовно Нього світу. Так, світ створений *«Словом Господнім»* і *«Духом уст Його»* (Пс. 32: 6), Син посланий Отцем для спасіння світу (Ін. 3: 16) і служить посередником між Отцем і людиною (1 Тим. 2: 5), а Дух Святий походить від Отця посилається Сином (Ін. 15: 26). *«І безперечно – велика благочестя тайна: Бог явився в плоті, виправдав Себе в Духові, показав Себе ангелам, проповіданий у народах, прийнятий вірою у світі, вознісся в славі»* (1 Тим. 3: 16).

З виняткової єдиності благодаті впливає неможливість отримати її інакше як даром, тобто неможливість її заслужити, тобто *«заробити»* або іншим чином спонукати Бога до її дарування. Бог створив світ тільки з власної Волі, нічим до цього акту непобужений. З власної Волі, або, висловлюючись сучасною мовою і вживаючи хоча й не богословський, але вельми влучний вислів – за особистою ініціативою, Він послав Сина Свого Єдинородного для спасіння світу. Єдиним збудником цієї спасительної дії була Любов Божа до світу (Ін. 2: 16; Діян. 3: 18; 2: 30, 36). Точно так само з власної Волі, нічим і ніким не спонукуваний і нікому не зобов'язаний, Він дає благодать Святого Духа окремим людям і цілим зібранням (Церкві) для їх спасіння. *«Отже, помилування залежить не від того, хто бажає, і не від того, хто біжить, а від Бога, Який милує»* – пише Апостол (Рим. 9: 16). Справді, саме поняття *«заслуги»*, яке ввійшло в церковну (в основному західну) мову з часів Тертуліана († 210), передбачає юридичний або моральний обов'язок особи, для якої або заради якої вчинено дію, що носить характер заслуги, тобто заслуговує тим або іншим способом відплатити чи нагородити. Застосовуючи поняття заслуги до людських дій, розцінюючи їх як заслугу перед Богом, ми тим самим ставимо Його в становище Особи, зобов'язаної до певних дій, що суперечить поняттю про абсолютну свободу й всемогутність Бога і по суті межує з блюзнірством. Саме слово *gratis* – *«даром»* походить від одного кореня зі словом *gratia* – *«благодать»*, що показує нерозривність поняття благодаті з довільним, нічим не заслуженим і не обумовленим її поданням, тобто показує, що *«Дух дише, де хоче»* (Ін. 3: 8)⁷.

Слово Боже наголошує на неприпустимості і неможливості будь-яким способом заслужити або тим більше купити благодать Божу. Так,

⁷ Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – С. 88.

спроба зробити грубу покупку благодаті в обмін на матеріальні блага спричиняла в апостольські часи тяжкий осуд (Деян. 8: 18-24). Однак і можливість будь-якими іншими особистими зусиллями, стараннями, подвигами, добрими справами заслужити благодать Божу теж недвозначно заперечується Словом Божим⁸.

«Бог, багатий милістю з великої Своєї любові, якою нас полюбив, і нас, мертвих за злочини, оживотворив із Христом, – благодаттю ви спасенні, – і воскресив із Ним, і посадив на небесах у Христі Ісусі,... Бо благодаттю ви спасенні через віру, і це не від вас, це – Божий дар: не через діла, щоб ніхто не хвалився» (Еф.2: 4-6, 8-9).

Ніби встановлюючи зв'язок між суб'єктивною благодаттю, необхідною для спасіння окремого християнина, і об'єктивно благодатними Діями Божими, апостол далі пише: *«Бо ми – Його творіння, створені в Христі Ісусі на добрі діла, які Бог наперед приготував, щоб ми виконували» (Еф. 2: 10)*. Тут спочатку говориться про благодать творіння, потім про містичне створення *«нового створіння» (Гал. 6: 15)* і, нарешті, про добрі справи, про плоди, які *«нове створіння»* приносить тому, що має віру, що діє любов'ю (Гал. 5: 6). Любов є результатом віддаки, і є онтологічно божественною (1 Ін. 4: 6).

В іншому місці (Рим. 5: 1-10) ап. Павло теж проводить відмінність між об'єктивною благодаттю, до якої ми тепер *«через Господа нашого Ісуса Христа ... вірою одержали доступ»* і *«в ній стоїмо і хвалимося надією слави Божої» (Рим. 5: 1-2)*. І тут же знову (у повній відповідності Ін. 4: 13, 16) говориться, що *«любов Божа вилилася в наші серця Святим Духом»*.

Апостол говорить:

«Виправдовуються даром, благодаттю Його, через відкуплення в Христі Ісусі, Якого Бог призначив як жертву очищення Його Кров'ю через віру; для свідчення правди Своєї в прощенні гріхів, вчинених раніше, за час довготерпіння Божого; для свідчення правди Його нині, щоб Він явився праведним і виправдовував того, хто вірує в Ісуса» (Рим. 3: 24-26).

⁸ Елевферий (Богоявленский), митр. Об искуплении. – М.: Паломник, 2014. – С. 178.

З цього вельми глибокого і багатого думками тексту для нас зараз особливо важливим є підтвердження, що спасіння дістається – «дарується». У даному випадку, кажучи точніше, мова йде не про остаточніє спасіння, а про виправдання. Про «*прощення гріхів, вчинених раніше*», до того, як людина увірвала. За загальним *consensus Ecclesiae* (згодою церкви) це виправдання дається в акті відродження водою і духом (Ін. 3: 5), тобто в хрещенні. Це виправдання дається «даром» і є одним з приватних видів благодаті⁹.

Нарешті, ап. Павло, узагальнюючи всі види суб'єктивної благодаті під найменуванням «*вічне життя в Христі Ісусі, Господі нашому*» (що, як ми бачили, синонімічне спасінню), називає її «даром Божим» (Рим. 6: 23).

Розумінню суб'єктивної благодаті як дару цілком відповідає «*проходження червоною ниткою*» через усі твори давніх подвижників вимога до християнина не приписувати собі нічого доброго, а до всякого доброго діла слово і навіть спонукання розглядати як дію Божу, або, що те ж саме, як дію благодаті Святого Духа. Будь-яке інше ставлення до власної святості вважається св. Отцями як гріховна гордість і впадання в бісівську спокусу.

Так св. Іоан Златоустий пише:

«Найвища чеснота – приписувати все Богу і нічого не рахувати своїм»¹⁰. «Коли немає в людині цієї чесноти (смиренномудрості), тоді вона даремно і без користі буде працювати, хоча й зробить усі інші чесноти ... Смиреномудрість полягає в тому, що людина, визнаючи в собі великі досконалості, анітрохи не мріє про себес.

При цьому св. Іоан наводить слова ап. Павла: «*Бо хто тебе відрізняє? Що ти маєш, чого б не одержав?*» (1 Кор. 4: 7).

Коли Слово Боже і Св. Передання стверджують незалежність благодаті від заслуг та інших видів людської ініціативи, відразу ж постає питання: а хіба не дається благодать Божа за молитвою? Адже молитва про дарування Духа Святого є найбільш високою і, за Словом

⁹ Боголюбов Н. Правословное учение о спасении. – М.: Паломник. 2016. – С. 116.

¹⁰ Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – Том 2. Книга 2. – С. 214.

Спасителя, найдієвішою з усіх прохальних молитов: *«Отже, якщо ви, будучи злими, умієте добрі дари давати дітям вашим, то тим більше Отець Небесний дасть Духа Святого тим, хто просить у Нього»* (Лк. 11, 13).

Благодать творіння універсальна за суттю, бо поширюється на все творіння без винятку, на весь видимий і невидимий світ¹¹.

Благодать послання Богом у світ Господа Ісуса Христа теж універсальна і поширюється на все людство. Ніякі відмінності, межі, будь-які форми відчуження, що існують у світі і проявляють себе у всіх сферах *«мирської»* життєдіяльності, не мають для здійсненого Христом об'єктивного спасіння ніякого значення.

«Бо всі ви – сини Божі через віру в Христа Ісуса; усі ви, що в Христа хрестилися, у Христа одяглися. Нема вже ні юдея, ні язичника; нема ні раба, ні вільного; нема ні чоловічої статі, ні жіночої; бо всі ви – одне в Христі Ісусі» (Гал. 3: 26-28).

В іншому аналогічному місці ап. Павло згадує й інші види людських розмежувань:

«Де немає ні елліна, ні юдея, ні обрізання, ні необрізання, варвара, скіфа, раба, вільного, але все і у всьому Христос» (Кол. 3: 11), *«бо благоугодно було Отцю, щоб у Ньому була вся повнота і щоб через Нього примирити з Собою все, умиротворивши через Нього Кров'ю хреста Його, і земне, і небесне»* (Кол. 1: 19-20, подібне – Рим. 10: 12).

Коли в еклезіології ми говоримо про кафолічність Церкви, то завжди повинні пам'ятати, що *implicite* вона реалізована в особистості Боголюдини, бо Христос як Спаситель володіє повнотою кафолічності, відкритої для включення в неї всього людства без будь-яких винятків. Можна без перебільшення сказати, що для того, щоб мати можливість стати християнином, необхідно тільки бути людиною. Однак хоча Христос жив, навчав, страждав і воскрес для спасіння всіх людей, але об'єктивна реалізація цього об'єктивно вчиненого, дарованого спасіння залежить від прийняття і засвоєння його тією чи іншою

¹¹ Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – Том 2. Книга 1. – С. 206.

людиною. Тому, хоча Бог, люблячи світ, (Ін. 3: 16) *«хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до пізнання істини»* (1 Тим. 2: 4), і для цієї мети *«віддав Сина Свого Єдинородного»*, проте, щоб завдяки цьому благодатному акту людина *«не загинула, але мала життя вічне»*, їй треба бути не просто людиною, а вірним (Ін. 3: 16). Звідси стає зрозумілим, що ап. Павло, проголошуючи, що *«тому як через злочин одного – усім людям осудження, так виправданням одного – усім людям виправдання життя»* (Рим. 5: 18), в іншому місці уточнює: *«Бо ми для того й трудимося і ганьбу терпимо, що уповаємо на Бога Живого, Який є Спасителем усіх людей, а найбільше вірних»* (1 Тим. 4: 10). *«Спаситель усіх»*, бо всім надається можливість спасіння, а *«найбільше вірних»*, бо реалізується ця можливість тільки щодо вірних, що прийняли Христа вірою¹².

Суб'єктивна благодать має відносну універсальність. Вона була б сприйнята кожним, бо всі люди створені за образом і подобою Божою, і тому всі мають здатність її сприйняти і засвоїти, якби не гріх, що піддав образ Божий спотворенню, а духовну природу людини – псуванню. Тому виявляється, що хоча *«суд полягає в тому, що світло прийшло у світ, а люди полюбили темряву більше, ніж світло, бо діла їхні були лихі»* (Ін. 3: 19), тому навіть свої не прийняли Христа (Ін. 1: 10)¹³.

Не всі приймають благодать Духа Святого і вірують. Про цей стан говорив Сам Спаситель словами пророка:

«Огрубіло серце людей цих, і вухами туго чують, і очі свої стулили, щоб не побачити очима, і не почути вухами, і серцем не зрозуміти, і не навернутися, щоб Я зцілив їх» (Мф. 13: 15; Іс. 6: 10).

Але у випадку, якщо благодать приймається, її дія в людині веде боротьбу з гріхом (Рим. 7: 14-24), яка може закінчитися по-різному¹⁴. Тому Спаситель *«всіх людей»* (1 Тим. 4: 10) *«удосконалившись, став для всіх слухняних Йому причиною спасіння вічного»* (Євр. 5: 9).

Благодать не є чимось, без чого можна обійтися. Вона необхідна для спасіння. Це перш за все стосується об'єктивної благодаті спасіння, здійсненого Ісусом Христом. Вказівки на Ісуса Христа, як на єдиний шлях і можливість спасіння, рясніють на сторінках Нового Завіту.

¹² Софроний (Сахаров), архим. Видеть Бога как Он есть. – М.: Путем зерна, 2000. – С. 87.

¹³ Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – С. 69.

¹⁴ Добротолюбіє: у 5-ти т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. – Т. 3. – С. 312.

Так, ангел ще до народження Христа сповістив Йосифу, що «Він спасе людей Своїх від гріхів їхніх» (Мф. 1: 21). Сам Спаситель твердо заявляв про Себе: «Я є путь, і істина, і життя; ніхто не приходить до Отця, як тільки через Мене» (Ін. 14: 6). Він неодноразово говорив про спасіння людей, як про Свою єдину місію (Лк. 9: 56; 19: 10; Мф. 18: 10; 20: 28; Ін. 5: 34). Те ж саме стверджували Його учні та послідовники (1 Тим. 1: 15; Тим. 2: 11-19). Необхідність віри в Нього як в Спасителя затверджувалася неодноразово як Ним самим, так і Його Предтечею (Мк. 16: 16; Ін. 3: 18-36). Саме категоричне свідчення про можливість спасіння тільки через Христа ми чуємо з вуст ап. Петра: «І нема ні в кому іншому спасіння» (Діян. 4: 11).

Якби Христос не прийшов у світ, людство було б засуджене на загибель, до того ж не стільки через зовнішній осуд – вирок, скільки через індикативний тягар над ним гріха, безпросвітного рабства гріха, яке розпочалося з першим гріхопадінням, і з ходом дохристиянської історії все посилювалося і ускладнювалося. Адже навіть старозавітні праведники отримали спасіння тільки вірою в прийдешнього Спасителя (Євр. 11: 13-16; 39-40). Дар Божий – спасіння – здійснене Христом не тільки для майбутніх, а й для попередніх поколінь¹⁵.

Подвиг Христа, зокрема, Його спокутні страждання і смерть у християнському богослов'ї сприймається по-різному: одними як «спокута» в буквальному сенсі слова, як «викуп» (або «задоволення»), принесений Богові Отцю (св. Афанасій Олександрійський, Ансельм Кентерберійський) або навіть дияволу (Оріген, св. Григорій Ніський); іншими – як жертва, що умилює (Климент Олександрійський, Кирило Олександрійський, митр. Макарій, Фома Аквінський). Третіми – як жертвний прояв спасительної Любові Божої (св. Григорій Богослов, Абезя, Іоан Дамаскін, Е. Трубецькой,) і, нарешті, як поєднання цих різних поглядів – митр. Філарет Дроздов, проф. прот. П. Светлов, митр. Антоній Храповицький), проте всі християнські богослови всіх часів і народів сходяться на переконанні в його необхідності для спасіння людства, схильного без Христа до влади гріха, тління й смерті¹⁶.

¹⁵ Михаил (Мудьюгин), еп. Православное учение о личном спасении. Спасение как процесс. – СПб.: Сатисъ, 2012. – С. 207.

¹⁶ Боголюбов Н. Православное учение о спасении. – М.: Паломник. 2016. – С. 148.

Навіть якщо, як це робить сучасне католицьке богослів'я, допустити можливість спасіння поза християнством, усе ж і в цьому випадку воно об'єктивно відбувається через Христа, хоча суб'єктивно Христос і не сприймається цими спасеними як *«догода, істина і життя»* (Ін. 14: 4), оскільки вони Його не знали (*«не бачили»*, Мф. 25: 44), але якщо *«в усякому народі той, хто боїться Його і робить по правді, угодний Йому»* (Діян. 10: 35).

Проблема необхідності для спасіння суб'єктивної благодаті значно складніша. В історії Церкви існували значні течії, які повністю або майже повністю її заперечували. Так, Пелагій (+ 419) і особливо його учні – Целестій і Юліан, заперечуючи спадковий характер гріха прабатьків, стверджували здатність людини досягти стану святості і отримати життя вічне за рахунок тільки власних зусиль.

Христос відкупив кожного християнина від гріхів, вчинених до хрещення, тому в хрещенні дається повне відпущення гріхів і ново-просвічений виходить з купелі морально чистим, вільним як від особистих гріхів, так і від первородного гріха. Надалі християнин несе повну відповідальність за особисту моральність і мислиться практично відданими власним своїм моральним силам. Цей необмежений волюнтаризм і був психологічним ґрунтом морального риторизму перших століть християнства.

Вважалося, що після хрещення християнин повинен і може вести безгрішне життя. Так, про це писав Лактанцій в IV столітті¹⁷.

Церква розглядалася тоді не стільки як осередок необхідних для спасіння благодатних засобів, скільки як суспільство людей, що вже володіє святістю, що розуміється як безгрішність. Звідси суворе ставлення до *«переможених»*, до винних у тяжких (*«смертних»*) гріхах, яких навіть публічне покаєння позбавляє від тривалої екскомунікації. Хоча канонічна строгість переслідувала найбільш піднесені цілі, однак вона одночасно відкривала двері відвертого фарисейства, бо *«чисті»*, які нічим себе не забруднили, піддавалися прямій спокусі ставитися зверхньо, із свідомістю особистої моральної переваги, забруднюючи себе тяжким гріхопадінням – *«полеглим»*, вимушеним спочатку стояти під час богослужіння в притворі і смиренно просити тих, хто до

¹⁷ Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – С. 266.

храму йшов за них молитися, а потім, після допущення в храм, лежати там простягнутими на підлозі.

При такій волюнтаристській оцінці особистої відповідальності Христос представлявся не тільки самим пастирем, що завжди перебуває зі своїм стадом (Ін. 10: 1-16) і любовно піклується про кожну вівцю (Лк. 15: 1-7), скільки Викупителем гріхів, вчинених до хрещення, а для хрещених – тільки Учителем і прикладом для наслідування¹⁸.

Той, хто впав після хрещення в гріх, згідно з популярними поглядами, підлягав вічному осудженню, і якщо йому кидалася рятівна дошка покаєння, то це один або щонайбільше два рази; у подальшому доля грішника визначалася однозначно і представлялася невідворотною.

Зрозуміло, що в цей ґрунт пелагіанські погляди могли пустити глибоке коріння. Тільки завдяки Промислу Божому, що спонукали блаж. Августина угледіти в єресі Пелагія небезпеку для глибинних моральних основ християнства і воювати проти неї з усією силою свого діалектично-синтетичного мислення, вона була засуджена, і Церква твердо встала на шлях визнання необхідності сприяння благодаті Св. Духа як для боротьби з гріхом, так і для здійснення будь-якого доброго діла¹⁹.

Учення про необхідність благодатної допомоги Божої в справі особистого спасіння має пряме й міцне обґрунтування у Св. Писанні. «Без Мене не можете робити нічого», – цими словами пояснює Спаситель чудову притчу про винограду лозу (Ін. 15: 1-6). Відповідаючи на питання учнів, «Хто ж тоді може спастися?», Він відповів: «Людині це неможливо, Богові ж усе можливе» (Мф. 19: 25-26; Лк. 18: 26-27). Як ми бачили з уже наведеного вище тексту, що «ніхто не приходить до Отця, як тільки через Мене», тобто Ісуса Христа (Ін. 14: 6), але для того, щоб знайти та пізнати Ісуса Христа як путь, істину й життя, необхідно приймати дію благодаті Отця Небесного:

«Ніхто не може прийти до Мене, якщо Отець, Який послав Мене, не залучить його; і Я воскресну його в останній день. У пророків написано: і будуть усі навчені Богом. Кожен, хто чув Отця і навчився, приходить до Мене» (Ін. 6: 44-45).

¹⁸ Боголюбов Н. Православное учение о спасении. – М.: Паломник. 2016. – С. 189-190.

¹⁹ Михаил (Мудьюгин), еп. Православное учение о личном спасении. Спасение как процесс. – СПб.: Сатисъ, 2012. – С. 265.

Так і ап. Павло, який скликав филип'ян «зі страхом і трепетом» здійснювати «своє спасіння», тобто докладати для спасіння особисті зусилля, додає: «Тому що Бог створює в нас і хотіння, і діяння за Своїм благоволінням» (Флп. 2: 12-13), вказуючи тим самим, що благодать необхідна не тільки для реалізації нашого бажання творити добро, але й для виникнення в нас самого бажання. Постійно маючи на увазі необхідність благодатного сприяння Божого для членів Церков, ап. Павло постійно включає у свої послання побажання перебування з ними благодаті Божої, зокрема, починаючи і укладаючи такими побажаннями майже кожне послання (Рим. 1: 7; 16: 24; 1 Кор. 1: 3-6; 16: 23; 2 Кор. 1: 2, 13; Гал. 1: 2; 6: 18; Еф. 1: 2, 6: 24; Флп. 1: 2, 23; Кол. 1: 3; 4: 18; 1 Сол. 1: 1; 5: 28; 2 Сол. 1: 24; 3: 18; 1 Тим. 1: 2, 6: 21; 2 Тим. 1: 2; 4: 22; Тит. 1: 4; 3: 15).

Численні висловлювання східних Отців з цього приводу в кінцевому підсумку зводяться до короткої формули св. Афанасія Олександрійського: «Усе наше спасіння слід приписувати милості Божій»²⁰.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Афанасий Александрийский, свят. Творения. – Т. 4. – М.: Мысль, 2007. – 416 с.
3. Добротолюбіє: у 5-ти т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. – Т. 1. – 688 с.
4. Добротолюбіє: у 5-ти т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. – Т. 3. – 470 с.
5. Добротолюбіє: у 5-ти т. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. – Т. 4. – 688 с.
6. Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – Том 2. Книга 1. – 592 с.
7. Повне зібрання творінь святителя Іоана Золотоустого. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – Том 2. Книга 2. – 528 с.

²⁰ Афанасий Александрийский, свят. Творения. Т. 4. – М.: Мысль, 2007. – С. 285.

8. Святитель Василий Великий, архієпископ Кесарії Каппадокійської. Творіння. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2010. – Том 1. Книга 1. – 632 с.
 9. Святитель Василий Великий, архієпископ Кесарії Каппадокійської. Творіння. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2010. – Том 1. Книга 2. – 552 с.
 10. Филарет (Дроздов), митр. Пространный Христианский Катехизис православной католической восточной Церкви. – М.: Благо, 2013. – 246 с.
 11. Філарет (Денисенко), патр. Послання, промови. – К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2001. – Т. 3. – 614 с.
 12. Боголюбов Н. Православное учение о спасении. – М.: Паломник. 2016. – 480 с.
 13. Елевферий (Богоявленский), митр. Об искуплении. – М.: Паломник, 2014. – 344 с.
 14. Марценковский В. Спасение – М.: Слово, 2016. – 422 с.
 15. Михаил (Мудьюгин), еп. Православное учение о личном спасении. Спасение как процесс. – СПб.: Сатись, 2012. – 424 с.
 16. Сергей (Страгородский), патр. Православное учение о спасении. – М.: Издательский Совет РПЦ, 2012. – 280 с.
 17. Софроний (Сахаров), архим. Видеть Бога как Он есть. – М.: Путем зерна, 2000. – 254 с.
- .